

JÓKAI MÓR POLITIKAI BESZÉDEI

KÖZEL félszázad íveli át Jókai politikai szereplésének igazi kezdő- és zárópilléreit. A hosszú félszázadnyi út elvezette a legnagyobb mesemondót a Pilvax-kávéház márciusi ifjától a millenárius esztendő gyászos karcagi képviselőválasztási bukása hőiséhez, az osztatlan népszerűség élvezetétől a fanyar kiábrándulás keserű érzéséhez. Azt, hogy élete utolsó éveiben népszerűsége, közkedveltsége oly annyira szertefoszlott, kései házasságának feleslegesen szellőztetett körülményein kívül majdnem kizárólag politikai szereplésének köszönhető. A függetlenségi közvélemény a márciusi ifjak nimbuszát Petőfi, Vasváry sorsához fűzte s bizony a szabadelvű párt kormánytámogató Jókaiját — ha nem is bélyegezte meg, mint Kossuth tette, az önző és kényelmes elvfelelő vádjával — egyhangúlag elítélte és ha elnézett neki valamit, akkor ennél alig vezette magasabb szempont, mint amelyből fakad az éretlenül csínytevő, de szeretett gyermek tetteinek a megbocsátása.

Mintegy harminc évvel e népszerűtlen politikai pályafutást lezáró karcagi bukás után a magyar nemzetgyűlés azzal róta le kegyéletes emlékezését a centennárius Jókai, egykori tagja iránt, hogy kiadatta politikai beszédeit. És Jókai 1930-ban, egykori népszerűtlensége teljes mezében, politikai beszédeivel megjelent a magyar könyvpiacra, hogy mint „Jókai-újdonság“ újabb hódításokat tegyen a magyar lelkekben.

Önként vetődik fel a kérdés: vajjon az egykori népszerűtlenség revíziójának igényével lépnek-e elének e kötetek — hisz manapság annyira benne vagyunk egykori politikai ítéleteink korszerű ártértékelésében — vagy csak meg akarják menteni a feledéstől és közkinccsé akarják tenni azokat a Jókai-termékeket, amelyeket eddig semmiféle dísz- vagy olcsó-kiadás nem vitt az olvasók elé? Újrafelvételt kér-e tehát a halott költő-politikus elvesztett népszerűségi perében vagy pedig még egyszer gazdagon megajándékoz minket? A nemzetgyűlést nem vezette revíziós elgondolás. Nem utólagos igazolást és felmentést akart kicsikarni a kései közvéleménytől a politikus Jókai számára, hanem — amint azt az indítványtevő Szcitovszky Béla házelnök mondta — azt a soha nem lankadó érdeklődést akarta kielégíteni a beszédek hozzáférhetővé tételével, amelyre Jókai lángelméjének minden megnyilatkozása számíthat az ő művein nevelkedett magyar olvasóközönség előtt. Dicséretére válják a beszédeket sajtó alá rendező s Jókai politikai pályafutását pompás összefoglalásban bevezetősül megíró Takáts Sándornak, hogy az ő tollát sem vezette erőszakolt igazolási célzatosság s így ha valaki beszél e két testes kötetben a poli-

tikus Jókai igazáért, az nem a sajtó alá rendező, mint alkalmi védőügyvéd, de maga Jókai!

Ne a politikus Jókait illető előítélet további tartható- vagy tartatatlanságának kérdésével vegyük tehát kezünkbe a köteteket, hanem azzal az érzéssel, hogy östehetségű írónk nagy gazdagságú szellemi termésének új, eddig figyelmen kívül hagyott mezeire léphetünk, a gazdagodás jólesően nyugalmas érzésével.

A történeti távlat eltompítja az egyéni szenvedélyeket, megöli a lírát s az epikát hangsúlyozza ki. Jókai politikai beszédeit olvasva, nem kelhetnek fel ma már bennünk sem szabadelvű, sem 48-as érzelmi alapra vezethető reakciók. Már nem fog meg a napi politika túlfűtött érzelmű légköre, hanem a történelmi folyamatosság egységében epikus nyugalommal áll előttünk Jókai, akit mi is már csak ilyen nyugalommal szemlélünk. S ebben a nyugalmas légkörben akaratlanul is revideálunk: a kortársak Jókait a napi politikában látták, mi már a politikai történelemben vitt szerepét nézzük: a kortársak ítélkeztek, mi már értékelünk. És ezt az értékelést, amely természetesen revízió is, nem külső okok, de a dolgok belső természete indítja meg bennünk.

Jókai életírója, Zsigmond Ferenc, Jókai politikai szereplésének ismertetése kapcsán rámutat arra a kettősségre, amit Jókainál ezen a téren tapasztalhatunk. Irodalmi munkásságában végig megmaradt a hazafiságnak a függetlenségi ideológia szerinti értelmezéseiei, nemzeti álmaiban önfeledten tobzódik, szinte megrészeget a nemzeti nagyság felemelő tudatától: álmodó magyar. Ezzel szemben a napi politika életében igen reálsan a gyakorlati élet józan földjén mozog, távol mindattól, amiről a költő, a népszerű, a fanatizálni tudó Jókai prédikál, mentes minden érzelmi alaptól, mint egy üzletet kötő kereskedő. Zsigmond ezt a kettősséget megtalálja Jókainál a költészet terén is, ahol a reális tapasztalatok, igazi élmények, éles megfigyelések és a tapasztaláson túli mesevilág lakói csodálatosan keverednek egymással. A párhuzam megvonása körül azonban némi nehézség van, mert amíg a költészet terén ez a kettősség állandó jellegű, addig a politikusnál ez a kettősség periodikus. Vannak életszakaszai Jókainak, amikor politikája egyezik a nemzeti közvélemény érzelmi kívánalmaival, így a márciusi izzó levegőjű napokban és az 1861-es országgyűlésen, amikor még (Zsigmond szerint) az eszmei és hangulati szempontok ábrándos híve s vannak szakaszok, amikor máról-holnapra realpolitikussá lesz és szembefordul az utca hangulatával, miként 1849-ben Debrecenben, mint a Közlöny szerkesztője, majd 1875 után, mint a szabadelvű párt tagja. Ez, a hangulati és tapasztalati tényezők váltakozóan irányító hatalma, okozta azt, hogy Jókai iránt politikai téren a közbizalom meg-inoghatott s népszerűségét írói érdemei sem tudták sértetlenül megőrizni.

Jókai mint politikus nem volt egy eszme fanatikus harcosa annyira, hogy végig érzelmi alapon tudta volna tartani magát; viszont nem volt az a mindig reális érzékű ember sem, aki indítékai közül az érzelmeket mellőzni tudta volna. A politikai életbe 1848-ban és 1861-ben is érzelmi indítékok sodorták s mind a két esetben bekövet-

kezeit nála — a fanatikus eszmei célkitűzés hiánya miatt — a rideg kiábrándulás, a reálításokra való ráébredés. Lényegében idegen talajon mozgott mindig, amikor a politika mezejére lépett. írói népszerűségét vitte érzelmi alapon egy érzelmi célkitűzés megsegítésére 1848-ban és 1861-ben egyaránt s ezt kockáztatta mindig, amikor az indítás érzelmi célkitűzéseit a gyakorlati élet megalkuvásainak rendelte alá, úgy 1849-ben, mint 1875-ben.

A politikai életet állandó stadioni zajgással, biztatással és ócsárlással kísérő, pártokra bomlott nézőknek közvéleménye pedig csak azokat a politikusokat ismeri el, akik vagy következetesek politikájukhoz, vagy legalább is annak látszanak. A politikai élet művészei épp azok, akik egyaránt urai tudnak maradni a változó érzelmű tömegnek és a nem kevésbé változó természetű politikai anyagnak is. Az ily politikusok nemcsak egy külső hatalom bizalmából alkotók, hanem a bennük összpontosuló bizalomadta belső erőből. A tömegek fanatizálásának és a tények feletti uralomnak ez a nagy feladata fölülmúlta Jókai politikai képességeit. Dilettánsa volt a politikának, de jóindulatú, ami talán még rosszabb volt számára, mert a politikai dilettantizmusból csak a rosszindulatú számíthat a tömegek hisztérikus elismerésére. Az őszinte, a naiv dilettantizmus soha!

Mégis Jókai, a jóindulatú politikai dilettáns, ily minőségben is történelmi alakká lett, történeti alakká, mert jellegzetes képviselőjét látjuk benne a múlt század második felét oly élesen jellemző elgyakorlatiasodó, a tényekkel megalkuvó, a népszerűségét kockára tevő, de végül is országépítő eredményű Tisza Kálmánra esküvő csoportnak. A Tisza-érát lehet boncolni a legkülönbözőbb oldalról s lehet benne találni gáncsolnivalót eleget. Azt azonban nem lehet eltagadni tőle, hogy Magyarországot bekapcsolta a közvetlen nyugat vérkeringésébe. És abban a gárdában, mely ehhez a műtéthez szükséges volt és a hatalom birtokosának a felülről jövő bizalomból fakadó erejéhez az „ország bizalmát“ statisztálta, igen jelentős s a Tisza-érára nézve nem egyszer nagy súlyt adó szereplő volt a magát Tiszának teljesen átengedő Jókai Móric. A népszerűtlenséggel és nagy ellenzékkel küzdő s mégis hosszú életű s alkotásaiban és hatásában még annál is továbbélő Tisza-rezsimnek volt Jókai húsz éven át állami funkciót nem viselt állandó támogatója. Nem húzott tehát a szerepből semmi egyéni hasznot s hogy mit veszített, azt láttuk. Az országépítő munkának közharcos sorban álló, jellegzetes katonáját látjuk ma Jókaiában. Nem volt vezéri hivatásra szánva. Nem is vitt vezetőszerepet. De a rábízott alkalmi feladatoknak mindig derekasan megfelelt.

Koncepciójában dilettáns politikus volt, szándékaiban tiszta és jóindulatú, mint harcos a második sorban állt az élen s erkölcsi tőkét az építőprogram támogatására áldozta. A kortársak ítélete után, ez a kései szemlélő értékelése a politikus Jókairól.

S most lássuk, mit nyertünk a beszédek közreadásával?

Az első és legszembetűnőbb nyereség az az értékelési alkalom, amelynek eredményeit előbb adtuk. Most már nemcsak általános képet tudunk nyerni igen könnyen — külön kutatómunka nélkül — a politikus Jókairól, de éppoly könnyen részletes, aprólékos betekin-

tést is nyerhetünk az ő parlamenti szereplésébe. Örömmel fedezzük föl az egyes beszédekben egyrészt azt, hogy nem adta oda magát mellékes kérdések kis érdekű tárgyalásaihoz, hanem felszólalásainak tárgyai méltók voltak az ő közéleti súlyához, másrészt azt, hogy szólalt legyen fel a legkülönbözőbb tárgyú, polgári életétől teljesen idegen síkban mozgó kérdésekhez, azokban meglepő jártasságot tanúsít. Nem volt beugró szónok, a kérdést a felszólalás pusztá tényével már megsegítettnek vette, hanem egyéni varázsa, szónoki készsége mellé a komoly felkészülést is felsorakoztatta az ügy érdekében. Minden felszólalása a jó ügyet szolgáló ember komoly tanuságtétele volt. Ez a két tulajdonság: a kérdések megválogatása és a komoly felkészültség, határozottan megnyerő hatást vált ki a kései, érdektelen olvasóban s őszinte tisztelettel kell adoznunk ezért Jókainak.

De nemcsak történeti szempontokból lettünk tisztábban látók, hanem szépirodalmi érdeklődésünk is teljes mértékben kielégített.

Jókaihoz nagyon nehéz volna a szépet keresés ösztöne nélkül közeledni. A politikus Jókai esetében azok, akiknek nem volt idejük és alkalmuk régi országgyűlési naplók kötetiben elmerülni, eddig csak néhány kortársi megállapításra, jó vagy többnyire rosszindulatú megjegyzésre voltak utalva, amik aztán lassan közhely és megkövesedett vélemény gyanánt, szájról-szájra és tollról-tollra jártak. Ezek vagy rideg, ténybeli megállapítások, vagy ítélezések voltak a politikusról, pályájáról, szereléséről. Mi sem volt bennük olyan, ami a szépérzék érdeklődését felkelthette volna. Most egyszerre megajándékozottaknak érezzük magunkat, egy új, nagy, komoly magyar politikai szónokkal.

Nincs egyetlen széteső, lazán szerkesztett vagy zavaros eszmevezetésű beszéd a két kötetben. Mind kerek egész, frappáns és meggyőző. Nyelvezetét jólesően olvassuk, humora még ma is elevenen hat s pátoza ma is hatásos. Ezeket a beszédeket belső értékük miatt is ki kellett volna adni, még akkor is, ha nem szolgálnák oly annyira Jókai igazának ügyét. Nincs bennük gyűlölködés, komolyságuk meghatározó hatásuk — amelyről a naplókban olvashatunk — érthető lesz előttünk. El kell hinnünk, hogy e beszédek elmondója valóban tekintély tudott lenni a Házban s ünnepélyes alkalmakkor joggal élvezte kitüntető szónoki megbízatások formájában a Ház párttekintet nélküli osztatlan bizalmát.

Jókai parlamenti szereplése idejére, annak napi politikai eseményeire ma már kevesen emlékezhetnek s mégis a részletkérdések ismerése s a tárgyak idegensége mellett is érdekes, vonzó és egy pillanattig sem érdektelen olvasmány a két kötet 74 beszéde. (Az egyes beszédeket igen ügyesen helyezik be a kérdések parlamenti tárgyalásának sorába a Zeller Árpád képviselőházi főigazgató kommentárjából készített, a kötetek végén helyetfoglaló magyarázó jegyzetek.)

Könyvpiacunknak mindenképpen értékes gazdagodása tehát a két új Jókai-kötet: egyaránt nyeresége a politikai történetírásnak s a Jókai-kultusznak is. A második nemzetgyűlés, amely a kiadást elhatározta s a most feloszlott országgyűlés képviselőháza, amely azt fogantatította, nemcsak Jókai emléket szolgálta méltón, de önmagát is megtisztelte ennek a feladatnak kitűzésével és megvalósításával.

Nem mehetünk el megállás nélkül Takáts Sándor országgyűlési főlevéltárosnak, a kötetek sajtó alá rendezőjének személye mellett sem» A két kötet nemcsak Jókai centennáriumát szolgálja, de mindig emlékezetes állomása a kiadó történetíró munkásságának is, hisz szorgos és gazdag eredményű életének országszerte megemlékezett 70-ik évében rendezte azt sajtó alá. Lehetett-e kedvesebb feladata a komáromi születésű Takátsnak, mint hogy az őt őszintén ünnevelt olvasók ezreinek átadhassa a legnagyobb komáromi írónak, Jókainak újabb kincseit. A centennáris Jókai és a jubiláns Takáts találkozása érdekes és szerencsés véletlen. Jókai korának legnépszerűbb írója volt, Takátsról túlzás nélkül elmondhatjuk, hogy ő a ma legnépszerűbb, legolvasottabb történetírója. Köteteit ott találjuk az olvasóközönség legszélesebb rétegeinek könyvespolcán. Komoly levéltári kutatások eredményét önti ő, a magyar toll kétségtelen művésze, élvezhető formába s közli azt így egy sokkal nagyobb olvasótáborral, mint amekkora a történelmi rész-eredmények közlésére különben fel szokott figyelni. Az ő szerepe kétségtelenül a legsikeresebb ma a történelmi érdeklődés fenntartásában és fejlesztésében, amellet, hogy évtizedes kutató munkájával történetünk századait megvilágította, s legbonyolultabb kérdéseinket, minő pl. a magyar gyalogság dicső és szomorú története, a magyar marhakereskedés és általában a hadi, gazdasági, művelődési élet sok kérdése, alapvető kötetekben megoldotta. De az ő történetírói működése nap-nap után újabb és újabb érdeklődőket nyer meg a magyar múlttól szóló vizsgálódások figyelemmel kísérésére. Amint a szép-irodalmi olvasótábort is maguk a szépírók nevelik maguknak, úgy a szakirodalmi tábor növekedése vagy fogyása is a szakírók vonzóhatásától függ. És itt semmi nem számít annyit, mint hogy rendelkezik-e a szakíró azzal az istenadta tehetséggel, hogy eredményeit — a komoly forma megőrzése mellett — érthetően is tudja-e közölni vagy sem. Az így író történetkutatóknak nem egyszer a lemondás áldozatát kell meghozniok, hogy érdekkeltők legyenek, ahelyett, hogy egyszerűen, szárazon, egymás mellé állítva az adatokat, közölnék eredményeiket. Szerepük tehát korántsem a dolog könnyebbik végének keresése. Takáts Sándor büszke lehet életének eredményeit közlő, közkeveltségnek örvendő tudós köteteire. Jókai beszédei elé irt bevezető tanulmánya méltán sorakozik többi munkájához. Érdemei s köztük nem utolsó sorban a tárgy iránti lefokozatlan lelkesedés, ugyanazok mint eddigi munkáiban s mi olvasói csak azt szeretnők, ha minél tovább és minél több Takáts-cikket, tanulmányt, könyvet nyernénk ajándékul a munkakedvben még oly fiatal ősz tudóstól.

Bizonyára kedves dolog, hogy a szerencsés véletlen így összehozta a két komáromi litterátort, Jókait és Takátsot, a centennálót és a jubilánst.

ASZTALOS MIKLÓS